

מנחים גרוסמן

עבד עברי - גוףו קניין?

מבוא

חמש פרשיות בתורה עוסקות בדין העבד היהודי: שתים מהן עוסקות בדיין העבד שמכרוהו בית דין, אחת בדיין של המוכר עצמו לישראל, אחת בדיין מכירת אמה עבריה לישראל ואחת בדיין חמורך עצמו לגוי.

הרבי חריש בפירושו לתורה (שמות כא, ב) ذר בשאלת: מדוע פתחה התורה את חוקי היחדות דווקא בדיין העבד היהודי המערין בתורה מ Gefה ספר חוקי המוסר האלקי יפתחו בזמנים מוסריים ובעקרונות שווין וצדק, אך חמשפטים המקדמים את פניו הם 'בSEGUNNO' של: 'לאשר אֹתֶם מוכר אָדָם אֶחָר' אָנוּ: 'כאשר אָדָם מוכר את בתו'. האם העבדות הינה תעודת הזהות של התורה? האם דינים אלו העוסקים בנטילת חירותו של האדם חינם מרכזיים בתפיסת האידיאולוגית של התורה? ואם אין פni הדברים כך - מדוע פותחת מתורה את ספר חוקי היחדות דווקא בדיין העבד היהודי?

הרבי חריש מшиб: "מרקם יוצאים מן הכלל נרשמי תחילת על מנת להציג לפניינו את עקרונות חי התוק הסדריים באופן ברור ביוורר", לפי הבנתו של הרבי הירש - אין דיני העבדות ביחדות מרכזיים כלל - אך - להיפך: התורה בחרה לפתו את חוקי חברה היהודית דווקא בדיני העבדות בישראל בשל אי שכיחותם, ומtopic הבנה עמוקה ומקיפה של דינים אלו - תצטיר תמנה ברורה על מוסריותם של חוקים אחרים בתורה. דיני העבדות לא חזרו בפתיחה משפטית התורה אלא בבחינת 'לא למד על עצמו יצא, אלא למד על הכלל כלו יצא'.

מtopic אמונה ובחנה זו שחוקי התורה מייצגים את ערכי המוסר האלקיים - אנו נינשים להזכיר את מעמדו של העבד היהודי כפי שהוא מצטייר בעיני התורה. אלומם, להבדיל מקדמיינו, אנו ננתח את מוסד העבדות בגישה אחרת: אנו ננתח לבנות את מוסד העבדות העברית בעצמנו, תוך שימוש בעקרונות צדק ומשפט כלליים, ולאחר מכן נבדוק עד כמה מתאימה הגדרתנו לחדרת מוסד העבדות כפי שהגדירה אותו התורה. באופן ניתוח שכחנו אנו נמנע מעצמנו הוואצרות דעתות קודמות, שיגבילו ויכבידו על חקירה חופשית ובלתי תלויות בהבנת העבדות בתורה. מובן, שתוך כדי חתקdomot בחקריה - כיוננו החקירה יתרבו וילכו באופן שחויפות החקירה ותחיה לנו לרועץ, וכך בכל שנתקדם בניתוח - נגביר את החקירה החופשית ונמשיך בניתוח אפשרויות על פi חננותים היודיעים לנו מהתורה ומספרות ההלכה.

* * *

השאלות המוסריות העיקריות עממן אנו נתמודד: האם האם הינו הבעלים על גופו? האם יכולה המערכת המשפטית למכור אדם לעבדות? האם אין חמונה 'עבד' המתאר יחס בין שני יהודים מהו סבירה להכרזת התורה: "כי לי בני ישראל عبدים"?

האם האם הינו הבעלים על גופו?

אחד מסוגי העבדות, כפי שהגדירה חתורה, היא הזכות חניתה לאדם מישראל למכור עצמו לעבדות. מכירה זו יכולה להתרפרש בשלוש דרכי אפשריות:

מכירת הנוף: האם מוכר את גופו לאדם אחר לשם עבודות. כיוון שלא ניתן שאדם יסלק את עצמו מעל גופו לצמיתות, מכירה זו חיונית להיות זמנית בלבד, כדי לא לפגוע בצו האלוקי: "כי לי בני ישראל عبدים". אולם בתקופת העבדות, אין לעבד היהודי ישות עצמאית, אלא כל עצמו תלוי באדונו. הנסיבות המידיות הן: העבד לא יכול לנחל פעולות של קנייה ומכירה על דעת עצמו, מצאה שמצוין העבד אינה שייכת לו אלא לאדונו ועוד, כמובן, לפי הגדרה זו החדרן רשאי לחטיל על העבד עבודות מכל סוג שהוא, ואפילו אם תחינה חסרות תכליות לחלוتين או עבודות בזויות.

מכירת מעשה היחיד: האם מוכר רק את הזכות להנאה מתוצרת גופו. מטרת העבדות הינה העבודה בלבד, וכן זכות הקפיה של האדון מגבלת לתוך העבודה בלבד. ככלומר: העבד מתקף כיישות משפטית נפרדת על כל הרכך בכך, מלבד בתחום העבודה, שבו הוא מסור לחלוין לאדונו. מעמדן של העובדים דומה מאוד למעמדו של הפועל, כאשר החבד היחיד בינו לבין האדון, מעמדן של העובדים לחחרט במשך זמן העבודה: העבד אינו רשאי להזור בו מחסכו עם האדון, כיוון שהחסכם העבודה במקורה זה מעוגן בפועל קניין.

מכירת הנוף לעניין מכירת מעשה היחיד: האם מוכר את הזכות להנאה מעשה ידיו תוך שואה מקונה לאדון זכויות כפיה בגופו. מכירת זכויות בלבד הינה מכירה ערטילאית וחסרת תוקף כל עוד לא תהיינה לתשלכות משפטיות, ולכן מכירת עבודות באופן שזכה תיצור שינוי במעמדו האישי ומשפטיו של העבד באופן שלא תבטל את חירותו לחלוין, ומאידך גיסא - תציג באופן מעשי את החבד בין מעמדו של העבד למעמדו של הפועל.

1. לצורך証明נו אנו נתיחס לעבדים מסווג 'מוכר עצמו', 'מוכרו בית דין' ו'מוכר בתו' כמקבילים, כיוון שהבדל בין העבדות למייניחן אינו נער בשוגגת הבעלות עצמתה, אלא סופר סביר השאלה: מהן הסמכויות שנותנה תורה למערכת המשפטית או המשפחתיות להתערבות בזכויות חפרט. כיוון שבכל המקרים שמנינו תורה את העבדות, נותרה השאלה מהותית לגבי זכויותו של אדם מישראל על גופו וחירותו.

אחד ההבדלים הבולטים ביותר בין שלוש הגדירות לעבדות, יהיה אופן השחרור לפני סיום התקופה שעליו לעבוד (שש שנים / יובל / סימנים / מיתת האדון וכדומה), אם גופו קניי ממש – צורת השחרור תהיה על ידי הפקרתו. בעל פה או בשטר. אם מעשה ידיו בלבד יהיה קניין לאדון – מספיק ייחיה שהאדון ימחל על הזכויות המגיעות לו מן העבודה כדי שזה ישוחרר. השאלה שתישאר פתוחה בשלב זה היא: באיזה אופן ישחרר האדון את עבדו, אם התגדורה השלישייה שהצענו לעיל היא חכונה? (חכינה שאינן מציעים פתרון לשאלת זו היא משום טרם הגדרנו את הגורמים לשינויו מעמדו של האדם בהופכו לעבד; גורמים חמוחיבים מעצמם החגדרה חזן).

* * *

כדי למצוא מהי התגדירה הקולעת ביותר מבחינת השקפת התורה בנושאים אחרים ומתוך חבנתנה, אנו נבדוק את שלוש התגדירות בזורך השילתה:

האם מוכר העבד את גופו ממש?

כדי לענות על שאלה זו יהיה علينا לדון האם רשיי האדם לגורום סבל לגופו, שכן אם אדם מוכר את גופו להלוטין, מקבל הוא על עצמו אפשרות שיחיה עלייו לעבוד בעבודות מפרכות, לשבול את מכות שוטו של אדון, לחדר שינה מעין כדי לספק את רצונו אדוניו וכיוצא בזאת.

בניגוד מוחלט לאפשרות זו אנו מוצאים את דברי המשנה במסכת בבא קמא: "חוובל בעצמו אף על פי שאין רשיי – פטור" (א, ב), וחרמג'ס פסק לחייב: "אסור לאדם לחבב בין בעצמו בין לחבריו" (הלכות חובל ומצויק ח, א). ובניסוח תקין יותר פוסק בעל שלוון ערך הרבה: "אסור להחבות את חברו, אפילו הוא נוטן לו רשות להחבותו, כי אין לאדם רשות על גופו כלל להחבותו" (הלכות נזקי גופ ונפש ד). כלומר: אנו רואים שאין אדם רשאי לחבב בעצמו מכיוון שאין גופו מסור בידיו לעשות בו ככל העולה על רוחו, וגם למסור גופו לאדם אחר כדי שיכחו אסורה. כיצד אם כן יעלת על הדעת שתתיר התורה לאדם מישראל למסור את גופו לאחריו, תוך דעתה שחברו יוכל לעשות בגופו כל דבר שיחפש?

מלבד בעיתיות זו, ישנה בעיתיות נוספת: אם יש לאדון בעלת מוחלטת על גופו של העבד, נוצרת התנגדות חזיתית בין יחסיו העבד ואדוניו לציווי התורה: "כי לי בני ישראל עבדים". לא יתכן שאדם יוכל לשורת את ברוראו אם כל כלו משועבד לאדם אחר.

2. סוגיות זכות האדם על גופו מבוארת באריכות בסיפורו של חרב צוין לאור חילכה במאמר: משפט שילוק לאור חילכה.

אנו פולסים את האפשרות של מכירת חנוך למטרת עבדות וניגשים לבדוק את האפשרות השנייה:

האם מוכר העבד את מעשה ידיו בלבד?

אנו מתקשים לקבל אפשרות שכזו, העבד, לפי הגדרה זו, חיננו פועל לכל דבר, וחבדל חיתוך בינו לבין השוקף החובד בין העוסק למשיק אינו חסמי אלא קנייני. אולם, על מה חלק פועלות הקניין רבי האיגנון כבר עמד ותגידר את הדברים שעיליהם חלק פועלות הקניין, ואלו דבריו:

חדרך הראשונה: אין מכר מתקיים אלא בדבר שיש בו משא, דומיא דגוף אדם שיש בו אורך ורוחב ועומק, שלשה יסודות הללו אתה מוצא בכל דבר שיש בו משא, אבל דבר שאין בו משא, אין מכר מתקיים בו. וכן אמר לו: מכרו לי עמידה, מכרו לי ישיבה, מכרו לי חילך - אין המכרי מתקיים, עד שאמר לו: מכרו לי מקום עמידה, מכרו לי מקום ישיבה, מכרו לי מקום חילך. ואם יש את נפשך להקשות: כי ימכר לך אחיך העברי שאין לך בגופו שום קנייה - הוא גרשינן ואמרין לך עברי גופו קניין.

(ספר המקה ווחמcker,שער שני)

מתוך הגדרתו של רב האיגנון, אנו מסיקים כי מכר איינו מתקיים על "זכויות למעשה ידים" (שהוא ברגע המכירה 'דבר שלא בא לעולם', ולכן אין בו רגע ממשא) אלא על חידיות עצמן. וכיון שאפשרות של הסתלקות העבד מגופו כבר נפסחה על ידינו, אנו ניגשים לאפשרות השלישית להגדרת העבדות העברית והיא:

העבד מוכר את גופו כדי שמעשה ידיו ייקנו לאדון

נראה לומר, כי משלש הגדירות, הגדרה זו היא: שעונה על מרבית דרישותינו: המכירה חלה על גופו של העבד אף על פי שהעבד עדין אדון על גופו. חובת העבודה מוטלת על העבד, זכותו של האדון במעשה ידיו של העבד קנייות לו בגלל קניין גופו של העבד. השאלה היחידה עליה נותר לענות היא: אם גופו של העבד איינו קניי לחלוטין (שחררי רק מעשה ידיו נקנו בעקבות המכירה) - מה פירוש המשפט: 'עבד עברי גופו קניין'?

מה משמעותה של פועלות הקניין בגופו של העבד העברי?

אנו נציג חמישה גישות שונות המסבירות פועלות קניין יוצאת דופן זו. אך לפני שנעשה זאת, נציג את קטיע הגمراה שהייתה את מקור החלוקת בעניין. קטיע

מעורר המחלוקת הוא ממסכת קידושין (טז, א):

תנא: 'וקונה את עצמו בכסף ובשוה כסף ובשטר'... האי שטר היבוי דמי? אילימא זכתב ליה שטר אדמיה - חיינו כספי אלא - שטר שחרור - שטר למה לוי לימה ליה באפי תרי: 'זיל', אי נמי - באפי ביזינא: 'זיל' אמר רבא: זאת אומרת: עבד עברי גוף קניין, ותרב שמהל על גרעונו - אין גרעונו מחול.

הגemma, לאחר שחתלבטה לגבי מהותו אוטו שטר שדיברה עליון: בבריתא, מביאח את דעתו של רבא, הטוען שהרב שמתל על גרעונו - אין גרעונו מחול. מתר ששובתו של רבא,anno מבינים שהוא סובר שהוא חמור בבריתא הוא שטר שחזור. כמו כן - אין להסתפק בשחרור על פה בפני עצמו או בפני בית דין אלא יש צורך בשחרור בשטר. דברי רבא מצביעים במפורש על עד קנייני נסף חקיקים בעבד העברי בלבד שעבוד מעשה ידיו לרבות, ומתווך עד קנייני זה צמתה חזין של שחזור בשטר.

מדוע לא מטפיקה מחלוקת על פה ויש צורך בפועלות שחזור בשטר? בסיבת הדבר נאמרו שני תירוצים עקרוניים שעיקרים יסוד אחד:

הרמב"ן בחידושיו (שם) טוען: חובת העובד לאדון אינה מצטמצמת בשבוד מעשה ידיו, אלא ישנו שעבוד נסף - הזכות הותונת לאדון למסור לו שפהה כנענית על כrho כדי שיולד לו ולדות ממנה. זכות זו נובעת מהחסם העבדות שביניהם. כיון שהחלח תמורה: במעטדו האיש של העובד שחררי אישור הביאה על שפהה כנענית ("וילא יהיה קדש בבני ישראל" - דברים כג, יח) אינו תל עליו כת - שחזור צריך לכלול את ניטוק השבוד האיסורי הזה. את תפקיד הניטוק הזה מלא שטר שחזור.

התוספות (שם ד"ה לימה ליח) טוענים שטר שחזור מלא פונקציית שחזור מחוות העובד לרבו בתחום מעשה היידיים בלבד. הסיבה שלא מועילה מחלוקת על פה כדי לשחרר את העובד, היא משום שדברי רבא "עבד עברי גוף קניין" מחייבים שחזור בעל אופי קנייני יותר, וכדברי התוספות: "לשון הכתוב בשטר אין מועיל בעל פה".

ישוד הzbiris אחד הוא: החבדל בין עבד עברי לפועל רגיל גורר שינוי בדרכיו ח"קנין", ומלילא - בדרכי "שחרור". עתה נבהיר לפי גישות שונות מה מבטאת פעולות קניין בעבד העוברי לשומו יש צורך בשטר שחזור.

שיטת הרמב"ן, הרשב"א וחrichtב"א - קניין איסורי

על פי שיטה זו - תקניין בעבד העברי מורכב משני חלקים: חקלק חממוני

הכולל את שעבוד מעשה ידיו של העבד, ווחילק האיסורי הכלול את היתרו בשפהה כנעניות. קניין האיסור הזה הוא קניין גוף שאינו נפקע בדיבור בלבד, כפי שקנייןasha להבעלה אינו נפקע אלא על ידי שטר (וכך גם עבד כנעני). שטר השחרור מוחרר מאותו קניין איסור שיש לאדון בעבדו.

הרשב"א בתידושיו (טז, א) מקשח: על פי מסקנת הגمرا (יד, ב) מסירת שפהה כנעניות לעבד היא דין השיך רק לעבד שמכרוcho בית דין. בעבד שמכר עצמו מרצונו - לא שייך דין שרבו מוסר לו שפהה כנעניות. לאור הסברו של הרמב"ן - מודיעו צרך שטר לשחרר את המוכר עצמו, שהרי קניין האיסור שיש לרבו בו - לא שייך!

הריטוב"א בחידושיו (יד, ב) עונה: יש להפריד בין תוקף דין לבין יישום הדין. היתר העבד בשפהה כנעניות הינו דין הנבע מדייני העבודה, אולם הזכות לכפות את העבד לבוא אליה על כרכחו שמורה לאדון רק בעבדות. מסוג 'מכרוcho בית דין'. אם כן - כיוון שטר השחרור מפקיע את תוקף דין - תיתיר העבד בשפהה כנעניות - שייך שטר שחרור גם כמור עצמו. מסקנת הריטוב"א ברורה: מוכר עצמו מותר בשפהה כנעניות.

תשובתו של הריטוב"א עונה אמנים לקושיתו של הרשב"א, אך אינה פותרת מספר בעיות אחרות:

הבעיה הראשונה: גם בשחרור אמה עבריה יש צורך בשטר שחרור, ובאמת עבריה לא שייך לדבר על קניין איסורי, שהרי היא אינה מותרת בעבד כנעני.

תשובת הריטוב"א (יט, א): הריטוב"א לשיטתו סובר שאמה עבריה אינה צריכה גט שחרור ומחייב על אףה' משחררת אותה מעבדותה, וזאת מכיוון שלא שייך אצלך איסורי בעבדות.

בעל המקנה (טז, א) מביא מספר ראיות לשיטת הריטוב"א על כך שאמה עבריה אינה צריכה שטר כדי לשחררها:

א. אם גם אמה הייתה משחרורת בשטר - הייתה המשנה מונעת את השטר בין שאר דרכי השחרור שמנתת. מכיוון שלא מנתה המשנה שחרור בשטר כאחת הדרכים לשחרור - אף על פי שעבד עברי משחרר בשטר - משמע שרצתה המשנה למנוע מאייתנו טעות, שלא נחשב גם אמה משחרורת בשטר.

ב. הגمرا לעיל (טז, א) חתלבטה: האם לחייב את הדרשה "לא תצא" עצה העבדים, אבל נקנית היא בקיין עבדים" שאמה נקנית בשטר או שאמה נקנית בחזקה? הגمرا חzieעה: "מסתברא שטר הויה לרבותי, שכן מוציאה בבת ישראל". אולם - אם אמה עבריה משחרורת בשטר - מודיע לא חzieעה הגمرا את מוציאה - אף שטר מכניס?" מכאן אנו רואים שטר אינו מוציא באמה עבריה.

תשובת המקנה (טז, א): לקושיה שהעלינו מביא המקנה תשובה משלו: גם

שחרור אמה מtabצע על ידי גט שחרורו. הסיבה שיש צורך בget שחרורו באמה, הוא שגם בה יש קניין איסור, האדון רשאי ליעוד את אמה לעצמו און לבנו לשם קידושין בנסיבות קניינית. יעוז זה הוא קניין האיסור שהוא לא לפטור גט השחרור. דחית העיליות למשפט (טז, א): אין דין תיעוד אחד מדיני העבדות, אלא הינו אופציית קידושין מיוחדת באמה. כיוון שהיעוץ אינו שיק שירות לדיני העבדות - אין הטר משחרר את שעבודה לאישות.

הבעיה השנייה: לדברי הריטב"א - גט שחרור שיק במקורו עצמו בגלל החיתר בשפחה בנסיבות. אולם מצד יסבירות הריטב"א את הביטוי "עבד עברי גוף קניין" נגבי מוכר עצמו - דין תשפחה הנסיבות הינו דין הקשור לעבד ולא דין הקשון לאדון. במקורו עצמו - אין לאדון שום זכות מלבד מעשה ידונו. אם כן - מה פירוש "גוף קניין" - הרי אין גופו קניין לאדון כל'!

ואולי ניתן לפרש: שטר שחרורו תפקידו לשחרר את העבד ממצב שאליו חטאו האדון. כיוון שהוא זאת שגורם לחיתרו בשפחה הנסיבות - ואף אם החיתר הזה פוטנציאלי בלבד - הזכות לשחררנו מחייבת זה קנויות לאדון, וכך על פי שאין לו זכויות מעשיות בחיתר זה - יש לו הזכות הבלעדית להפסיק חיתר זה בכל עת שיחפות (אולם עדין אין בכך חיבור למלא משמעות הביטוי גוף קניין, וצריך עיון).

הבעיה השלישית: המחררי"ט (מחודורה תנינה טז, א) מקש על הריטב"א: הרמב"ן חפריד בין שני הקניינים שבעבד: קניין איסורי וקניין ממוני. הריטב"א הסביר שחרורו בget שחרורו הוא כדי לפטור את העבד מהקניין האיסורי. יצא לפה דבריו שאינו צריך בשטר השחרור כדי לפטור את העבד מתחייבויות המוניות, ולכך מספיק מהילה על פה, אולם דברים אלו עומדים בסתרה לדברי חגמרא, שאמרה "הרבת שمثال על גרעונו - אין גרעונו מחול". הרי אם מחל האדון לעבד על עבודתו - גרעונו יהיה מחול וرك קניין האיסור לא יפרק ממנו עוד מקש המחררי"ט, שget שחרור בא לשחרר מאיסור קיים ולא לחוסף איסורים, ולפי הריטב"א שטר שחרורו מעבדות בא לאסור את העבד בשפחה בנסיבות, גט לאסור - לא מצינו המחררי"ט סותם בדברי הריטב"א מתמיינים.

ישנן קושיות נוספות על שיטה זו, אך די באלו שהזכירנו כדי לעמוד על עיקרי השיטה.

ג. ודוחק לפירוש שברי רבעה מתויחדים רק למכוון בית דין: שחררי הגمراה שננתה "בסתמא" - ללא חילוק; ועוד - הרי גם בעבד שמכורתו בית דין. יתכן מצב שבו לא יוכל האדון לכפות את העבד לביא על שפחה בנסיבות, שכן אם אין לעבד אישת ובנות - אין הרבה מוסר לו שפחה בנסיבות (רמב"ט עבדים ג, ד).

שיטת התוספות - גוף "קני" לעניין מעשה ידיו

במסכת Baba Mezia (צח, ב) מביאה חמשנה דין: אם אמר שואל למשאיל "שלח לי פרטך ביד עבדך" ושלח המשאיל את פרטו ביד עבדו ומתוך הפרה - חייב השואל. הגمرا (צח, א) שואלה: מדוע חייב השואל באחריות הפרה - הרי "יד העבד כید רבו", וכל עוד לא הגיעה הפרה לרשות השואל - היא נחשבת ברשות האדון? עונה שמואל: "בעבד עברי דלא קני היה גופיה". כלומר: מזוהה בעבד עברי שאין גופו קני לאדון, ומכיון שכך - אין ידו כید רבו ולכך - נפטר האדון מאחמיותו לפרה והשואל חייב.

התוספות (שם ד"ה המתחיל בערך) הتلביטה מה פירוש "עבד עברי שנופו לא קני"? הרי במסכתקידושין ראיינו במפורש שעבד עברי גופו קני! ועונים התוספות: אף על גב דברך קמא דקידושין דעתך בעבד עברי גופו קני - הינו לעניין שאין גרעונו מחול אם מחל בעל פה, אלא -بشر.

כלומר: היבתו "גופו קני" אינו מתאר את מצבו של גוף העבד, אלא מתאר את מעמדו המשפטי. גופו של העבד אכן אינו קני והוא שייך לאדון, אך ישנים מקרים שלגביהם מעמדו המשפטי של העבד משקף מציאותו שמתאימה דזוקא לאדם שנופו קני. פירוש הגמרא ה"סותרות" כך הוא: הגمرا בבבא מציעא שمدברת על יד משפטית - שאיתה יש לעבד עברי - מתייחסת לממציאות של אדם שנופו לא קני. לעומת זאת מטעם המשפטיא לעניין זו מתאימים למצבו של שחורר ועל מאסתפקת במחילה על פה - מתייחסת לעבד כל "עבד שגופו קני", שכן מטעם המשפטיא לעניין שחורר מתאים לממציאות של אדם שנופו קני.

אם נכונים דברינו, יצא שולדעת התוספות המשפט "עבד עברי גופו קני" אינו בעל משמעות חלכתית. המשפט משקף ראייה חלכתית מוחשבתית של דין טפכפי, על ידי השוואת קונוטציונית למציאות שאינה קיימת מעשית בעבד העברי.

שיטת בעל העיתור - מישכו על מלאה

גם בעלי העיתור סבור שהמשפט "עבד עברי גופו קני" אינו מייצג באופן אמיתי את מעמדו של העבד מבחינה פרקטית. ה"מתכוון" ליצירת העבדות העברית-בניו על קניין מעשה הידיים ולא על קניין גופו של העבד. אולם, העובדה שמהילה בלבד אינה מועילה לשחרר את העבד מעמידה על קניין מסוים שקיים לגבי העבד. את הצד הקנייני חזק מגדר בעל העיתור כך: חובתו של העבד לאדון לאחר קנייתו היא מלאה עליון, והדרך שיכל האדון להבטיח מלאה זה יוחזר לו הוא על ידי קניית גוף העבד ממשכו. העובדה שגוף של העבד הוא ממשכו אינה פוגמת בחורותו המשפטית מצד אחד, ומצד שני משנה את יחסיו העבועה מדרגת יחסיו אדון-פועל

לדרגת יחסיו אדון-עבד.

זו נס הסיבה שמחילה אינה מועילה לשחרר את העבד: כיון שמחילה בלבד אין בכוחה לבטל מלוא שיש עליו משכון - כך גם מחילה על עבודותו של העבד-אינה מועילה כי גופו הוא משכון על עבודתו⁴.

ראייה תזקה לשיטה זו של בעל העיטור נמצאות בחמץ' הגمرا (יט, א): רبا בשם רב נחמן מסביר באיזה כסף-מתיעודת אמה עבריה לדעת רבוי יוסי ברבי יהודה. רבוי יוסי ברבי יהודה סבור שכסף קנית האמה איינו כסף הקידושים ולכן כדי שתתיעוד האמה לאדון (או לבנו) יש לתות לאמה עצמה דבר מסוים שעליו יהלו הקידושים. האפשרות שמצויע רבא היא: זמן מה לפני תום שנים עבודותו של האמה, ימחל לה האדון על עבודתו, ובאותה "חנאת חופש" (שהיא בודאי שווה פרוטה) מקודשת האמה. אמנים - "המקדש במלות אינה מקודשת", אך ישנו דין אחר: "המקדש במלות שיש עליה משכון - מקודשת", ומיציאות של אמה עבריה מתאימה יותר לדין החשני: הוב החבודה לאדון היא מלאה עלייה וגופה משכון על חוב זה.

ニישה זו של בעל העיטור יוצאת מנקודת הנחה שבאפשרותו של האדם לשעבד גופו כמשכון על עבודתו. על הנחה זו חולק הריב"ש:

שאין אדם יכול לשעבד עצמו ולהתנות להיות נתפש בגופו... ועוד, דאפילו פועל קיימת לו (בבאה קמא קטוג, א) שיוכל לחזור בו אפיקו בחצי היום ממשום דכתיב: 'כי לוי בני ישראל עבדים' ולא עבדים לעבדים ושמין לו מה שעשה ואף על פי שנשכר לכל חינום, לפי שאין תנאי מועיל לעבוד בגוף על ברחו...

(שו"ת הריב"ש שאלת תפד)

לפי גישת הריב"ש, האיסור "כי לוי בני ישראל עבדים - ולא עבדים לעבדים" מכוון על שעבוד הגוף, וכל צורה של שעבוד גוף מנוגדת לרוח-היהדות. מכיוון שבעבד עברי אין איסור של "ולא עבדים לעבדים" - ממילא אין לאדון כל שעבוד בגוף העבד⁵.

4. הנחתה זו - שמחילה על משכון-שייש' עלייה איונה מועילה - אינה מוסכמת לכל הදעות. לדוגמא: המרדכי בסנהדרין סימן ורפה מביא את תשובה רבו מאיר הטוען שמחילה על משכון שיש עליו מלוא מועילה. נימוקו הוא: שאף על פי שדין חוב שבעל חוב קונה משכון - אין לקניין זה חשלכות מלבד מקרים שנגנב המשכון. במקרה שכזה יתחייב המלווה לפצות את הלווה על פי דין שומר שכר. מכל מקום - קניין גוף ממש אין למלה בגוף ומשכון, ולכן מחילה בלבד מועילה. כך גם פסק חרמ"א בחושן משפט סימן רמא סעיף ב. כבר העיר בעל העינים למשפט שדברי הש"ך שם צרייכים עיון, כיון שהוא טוען שדעת בעל העיטור היא שמחילה על משכון שיש עליו מלוא איינה צריכה ואמת".

5. מעניין יהיה להבין לפי שיטת הריב"ש מה הקניין שיש לאדון בעבדו. אם הוא קיבל בעניין זה את שיטות רבים - חר"ן - אז הוא יפרש במוותו שחתיתו בשפהה כנעניות הוא קניין גוף ואפשר לכפות

שיטת המאיiri - הגוף קניי בזכות לפירוטיו

הבעיה העומדת בפנינו היא: כיצד מתבטאת פעולות הקניין בעביד העברי. המאיiri קובע זאת בכך תימרן בין שתי בעיות שעמדו בפנינו מצד אחד - אין גופו קניי ממש, שחררי מציאתו לעצמו ואין ידו כיד רבה מצד שני: אם קניין הוא למעשה ידי העביד בלבד - מדוע לא מספקה מחלוקת? שאלות אלו - אם נתנת אותן כפי שניתנה אותן המאיiri - מתייחסות לשני תחומים נפרדים ואינם מהוות סדרה פנימית בהגדרת מהות העביד. המאיiri מפריד בין חזויות שיש לאדון בעביד ובין מידות השיכרות של העביד לאדון: העבידה שיש לאדון חזויות מוגבלות בעביד אינה בהכרח מצביעה על כך שגם קניין הוא חלקי. אין ספק שהעבד שיק לאדון לחלוטין, אולם הסכם העבדות שביניהם (שאנו הכתובת הכתובה) הוא ככל פועל.

לחסביר זה של המאיiri יש תקדים: אדם יכול לקנות שדה כדי להנות מפירוטיו בלבד (רמב"ם מכירה כג, א). קניין זה מתבטא בכך שזכותו של קניינה בפירוט מלאיה, אך אין לו שום זכות בקרקע. לדוגמא: אסור לקונה שדה לפירוטו לבנות על الكرקע בגין קיים או לשנות את צורתה الكرקע (שם, ו) אף על פי שהפירוט שלו. באופן זה מסביר המאיiri את קניין העביד - גופו קניי לאדון אף על פי שאין לו קניין זה שום. השלכות על גוף העביד, אך קניין זה מקנה לאדון את חזות למעשה ידיו.

בעל השיטה לא נודע למי מעמיד את בירור הגمراה שעוסקת במקרים שטר השחרור כך: למקרה היה ברור שגוףו של העביד קניי ממשכו על מלאה. התלבטות הגمراה סבבה שבב' השאלה: האם המשכו נקנה למלוא ממש לעניין כסף החלואה ולכון מחלוקת בלבד לא תפיקו את המשכו מהמלואה, או שמא משכו הוא עירובן בלבד לחבאתה פירעון החלואה, ואם מחדל חמלוא על חלוואתו - פיקע שעבוד המלאה ממשכו. החשלה היא ברורה: התשובה בעניין המשכו תהיה מוקור לקבע אם ניתן לשחרר עביד בלבד או שיש צורך בשטר שחרור. כיון שרבע פוסק שעבד עברי גופו קניי ממש - אין אפשרות של מחלוקת כדי לשחררו, אלא יש צורך בשטר. פסיקתו של רבא מלמדת שמעמד גופו של העביד הוא כ"קניי" אף על פי שהדבר היחיד שקניי הוא - מעשה הידים.

על כך אמנס - הריב"ש טען שעבוד הגוף לכפיית פעולות מכל סוג שהוא כרוך באיסור, כיון שבכך הוא ממעט, כביכול, את עבדותיו לבוראו, אך העובדה שיכל האדון לכפותו לבוא על שפהה כנענית אינה אלא הזכות כפיה שנתנה התורה לאדון, ואין בכך מיעוט עבדות העביד לקב"ה. אפשרות נוספת להסביר דעת הריב"ש בסוגייתנו תחיה' כשיתר רבנו הננאל, הרמב"ם והרבא"ז למן.

שיטת רבנו חננאל, הרמב"ם והראב"ד - عبد עברי גופו לא קני

שיטת מיחודה במיןה נמצאת בדברי רבנו חננאל, הראב"ד והרמב"ם. למרות ניואנטס דקים המבדילים בין דעתיהם - אין כמעט ספק שמדוברת חיתה אחת: להראות שאף על פי שאין عبد עברי משוחרר במחילה - גוףו לא קני. בשיטה זו אנו נאריך מעט תוך נטיון לחדר לעומקם של זינוי העבד להבנת הצד החששתי של שיטתה זו.

שיטת רבנו חננאל

המשנה בבבא מציאה (יב, א) מביאח את הדין הבא: "מציאת عبد"ו ושפחתו העבריים... הרי אלו שלחן". הגمرا (יב, ב) חוקרת כיצד יתכן שמציאת אמה עברית תהיה לעצמה:

חאי שפחה - היכי דמי אי דאייתי שתי שערות - Mai בעיא גביה? - חא תניא: יוצאה בסימני (רש"י) ואוי דלא אייתי שתי שעורות: אי איתיה לאב - דאבותה חוויא, ואוי ליתיה לאב - Tipuk בmittot האב!! ... לא, לעולם: דאייתה לאב, ומאי "חרי חן שלחן" - לאפוקי דרביה.

כלומר - הדיון במשנה אינו מדויק: באמת מציאת אמה עברית היא של אביה; אך דין שרצתה המשנה לחשמי לנו הוא שאין למציאת שיכת לאדון, לחבדיל מעבד כנעני שידך רבו ומוציאתו לרבות: מילא אין הבדל אם האמה עצמה זוכה במציאת או שאביה זוכה בה, הנקודה החשובה היא שאין האדון זוכה בה.

רבנו חננאל בפירושו לגמרה זו מביא הסבר שונא לחלווטין: לפי חסברו זה - רבא שմסביר מדוע מחלילה אינה מועילה לשחרר عبد עברי, טוען שעבד עברי גופו קני באותו אופן שעבד כנעני. גופו קני, ולכן יש צורך בשחרור בשטר. אלום - אין דברי רבא מוסכמים על, ידי הגمرا בבבא מציאת הגمرا. טוענת: שהסבירה שהמשנה כתבה דין שביסודותינו. איןנו מדויק (מציאת אמה לעצמה). – היא כדי להזק את הבחנה שגופו של העבד אינו קני כלל, וחביבתו "חרי חן שלחן". בא לחוביה שסבירת רבא (רבה שמצויר בגمرا) שעבד עברי גופו קני - אינה נכונה כלל וכלל. כלומר - שאלה אם عبد עברי גופו קני או לא היא: חאם. عبد שוח במעמדו לעבד כנעני או לא. הדבר נתון בחלוקת סוגיות, ולפי דברי רבנו חננאל נראה כיורו שהוא סובר שהמשנה בבבא מציאת באח להוציא מכל אפשרות את טעמו של רבא לכך שעבד עברי אינו משוחרר במחילה⁶.

6. יש לציין שפירושו של רבנו חננאל אינו תשר וגולים: בכתב יד מינכן של חתלמוד (95) (בhz'את ח.ל. שטארק ליידן, תרע"ב) מופיע הגרסה הבאה: "לאפוקי מהא אמר רבא عبد עברי גופו קני".

ברור בעת, שרבנו חנナル הבין את דברי רبا במרקבים מدين החלטי שמקוינו בבריותא (הרבר שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול) ומינימוק אישי אפשרי (עבד עברי גופו קני). נימוק זה - כפי שראינו בגמרה בבבא מציעא אין הפרחי להבנת הדין של שחזור בשטר.

cutת נותר לבירור: אם עבד עברי אין גופו קני - מיה החסיבה לכך שמתילה אינה מועילה? בנקודת זו נעסק בהמשך לאחר סקירת שיטות הרמב"ם והראב"ד.

שיטת הרמב"ם

בשיטת הרמב"ם התלבטו רבים ואף טענו שישנה סתירה בדבריו. אנו נוכית, כי אין שום התלבטות כיצד לחבון את שיטת הרמב"ם, וסתורה-בדבוריו - אין למצוא. המפתח להבנת דברי הרמב"ם הוא: יש לקרו את דבריו בפשטות, ללא דעות קודומות, ולהמנע מהנהנות אישיות חעלולות. לגרום להבנה לא מדוייקת. ולהעלאת קושיות מיותרות בדבריו.

כיזע, הרמב"ם פסק את הלכותיו תוך שימוש עקבי בלשון הגמara. במקומות שינוי הרמב"ם מהלשן הכתובה בגמara - יש לכך סיבה וטעם ואין בכך מקרים. לאור כל זה נקרא את דברי הרמב"ם (עבדים ב, יא) וננטחה לחבון את שיטתו בעניין עבד עברי גופו קני.

הרבר שמחל לעבד על חכוף שנשאר לו לעבוד כנדור - איןנו מחול לו עד שיכתוב לו שטר שחרורו. כיצד? הררי שקנחו בששים ועבד שנה או שנתיים ואמר לו: שאר הדמים מחולין לך; לך בדרךך - לא נפטר משעבוזו עד שיכתוב לו שטר.

מעניין לחבון שאף על פי הרמב"ם ש"הרבר שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול". השמייט הרמב"ם את תחילות דברי רبا ולא פסק ש"עבד עברי גופו קני". האם מקרי הדבר או שהוא במתכוון? הררי בפני הרמב"ם עד מה האפשרות לפסוק שעבד עברי גופו קני - האם אין להוכיח מכך שחරמב"ם לא פסק זאת שאין הוא סביר כז?

אף על פי שדי בראייה שהצגנו - אין היא ראייה מוחלטת, שהרי "לא ראיינו אינה ראייה"; אך די בעיון קצר בדברי הרמב"ם בפירושו לשננה. (מעשר שני ד, ז) כדי לחסир את הלווט מעלה הספק:

עבד עברי אין גופו קני ולא קנה אלא מעשה ידיו בלבד, והרי הוא שכיר, כמו שאמר ה' כי משנה שכיר שכיר.

ומעתה לא נותר לנו אלא לומר: רק את ההלכה שעבד עברי איןו משתחרר בשטר פוסק הרמב"ם, וזאת בעקבות בריותא. יתרה מזאת - הוא משתמש

בניסוחו של רバ כדי לפטוק דין זה. אולם - שלא במקורה ממשית הרמב"ם את נימוקו של רバ לדין זה. לא רק שהוא ממשית את הנימוק אלא הוא פוסל אותו להלוטין וסובר את ההיפך הגמור.

7. בשוגית גלגול שבועה (קדושים כ, ב - כח, א) מובא הדיון הבא:
 עד חיכון גלגול שבועות ... אלא אמר רבא: 'השבע לי שלא נגמרתי ליבעדי עברי'. האי טענתה מעלייתה היא - ממנהו איתיה היה נבייח: רバ לטעמה, דamer רבא: 'עבד עברי גוף קניוי'. אי הכי - החינו קרקע מהו דתימא: קרקע הוא דעבדי אינשי דמאזני בציינא, אם איתיה דזבון לית ליה קלא; האי - אם איתיה דזבון קלא איתיה ליה - קא משמעו לנו.
 הגמרא חיבורו שעבד עברי (כיוון שגופו קניוי - לפי רבא) הינו במועד של קרקע, וחסיבה היחידה שמנונים את דין גלגול שבועה לגבי עבד היה: שהחינו חושבים שנייתן לגלגול שבועה רק על דברים שניכרים לפעםם (קרקע), אך עבד עברי שאם נמכר - מפורסם הדבר שמכר ולא גלגול עליו שבועה - קא משמעו לנו שלא.
 ואכן - הרמב"ם פוסק לחילכה שמגלגים שבועה על קרקעות (טעון ונטען ח, ג) ואף פוסק שמגלגים שבועה על עבד עברי (שם א, יב).
 מכאן מוכיה בעל המשפט שמואל (عبادים ב, יא) שהרמב"ם סובר שעבד עברי גוף קניוי, שהרי פסק הרמב"ם שמגלגים שבועה על עבד עברי, וזאת כנראה מטעמו של רバ. דין זה של גלגול שבועה על עבד עברי מקבל לדין גלגול שבועה על קרקע, וכי שkniohnich הקרקע לאדון - כי קניוי גופו העבד לאדון. אמן - הרמב"ם כתוב במפורש בפירוש המשנה שעבד עברי אכן גוף קניוי, אך את הסתיריה חזו מיישב ועל משפטו שמואל על ידי כל מפורסים בכתביו הרמב"ם:
"שהרמב"ם שודר עצמו מפירוש המשנה לחיבור היד החזקה - אין לשמוד אלא על מה שבתב בחיבורו" (יד מלאכי עמוד קפב).
 קשה לקבל את דבריו המשפט שמואל: העובדה שהרמב"ם השמייט במקומות מסוים את חbijוטי "עבד עברי גוף קניוי" בצרווף דבריו הנחרצים בפירוש המשנה - שני אלו ייחד אומרים דורשני.
 מלבד זאת ש לעין: הגמara חיבורו, שחשיבות לכפילות במניות דין גלגול שבועה לגבי קרקעות ולגביו עבד עברי,chia שקרקע - לית ליה קלא. כבר עמד על החוקשי בנקורה זו ועל מסורת הש"ס במקומות, וזה לשונו: "וצריך עיון בחזקת חבתים מב, א דamer התם: 'מאן דמאזן אראע - בפרחטייא זבון'"
 ככלומר: כיון שראיתו במקומות אחר שקרקע איתיה ליה קלא - מדויע יש צורך בכפילות הדינינו חרוי עבד עברי וקרקע שווים למגורי (על פי דבריו מסורת הש"ס, SMBTILIM את החבדל החידון שמנתה הגמara בין קרקע לעבד עברי), ואין צורך למןות את דין גלגול שבועה על עבד עברי עתה יקשה לנו הרבה יותר: חרוי הרמב"ם פסק במפורש (מלוח ולח א, ח): "שכל חמוכר - בפרחטייא מוכר וכול יש לו", ככלומר: הרמב"ם בפסקתו זו משיר. את החבדל בין עבד עברי לקרקעות, ומושאיր את שאלת הגמara 'חינו קרקע' ללא מענה! ואם נאמר שהוא סובר שכן אין חבדל בינויהם - מדויע הוא פוסק את דין גלגול שבועה בנפרד גם על קרקעות וגם על עבד עברי מכאן רואים אנו בבירור, שהרמב"ם לא סבר את סברת רバ עבד עברי גוף קניוי, שכן לפי סברא זו - בתווספת הפסיקת שקרקע יש לה קול - אין הבדל בין קרקע לעבד עברי, ופסיקת כפולה ומיותרת היא לפסוק את דין גלגול שבועה לגבי שניהם. אלא על כרחינו נחיה חיבטים להסביר, שהרמב"ם סבר שיש סיבה אחרת שבעורות יש אפשרות לגלגול שבועה על עבד עברי ואין בכך טענת ממן (שהיא טענתה מעלייתה).
 ונלען"ד, שלפי חסבירנו בשיטת הרמב"ם לעיל - חכל פשוט: שבועה נשבעים על מטלטלים

יכמובן; אין די בכך שהוכחנו שאין חורב"ס סובר שעבד עברי גופו קניין - علينו להבין לפי שיטתו מדויעים: אין גופו קניין עדין יש צורך לשחררו בשטר.

שיטת הראב"ד

בדברי הראב"ד מצאנו דברים מפורשים לגבי מהות קנייננו של האדון בעבד. אלו דבריו בהשגתינו על הראי"פ:

ואמר רבא: זאת אומרת עבד עברי גופו קניין, תא ודאי פשיטה לא דלאו קניין הגופ ממש קאמר; דהא גבי מציאה - יד העבד כיד רבו, וכן לעניין שלחה אמר רבי יוסי בפרק השואל DID העבד לא כיד רבו דמייא, וכן לעניין זיכוי העירוב. ודבר פשוט הוא. אלא ודאי: מי גופו קניין - דלא חוי כחלואה נביה ולא סגי במחלהה. ומנא לו. דכתאי גוננא קניין הגוף קרי לית: מדאמרין בפרק הגוזל: וזה עבד עברי הנמכר לגוי - חפקעת החלואה היא? אמר רבא: זאת אומרת: עבד עברי גופו קניין, וח晤ם ודאי דין עכרים קונה ישראלי גופו אלא למעשה ידיו, זקאמר גופו קניין, אלמא קניין מעשה ידיו - קניין הגוף קרי ליה לגבי שעבוד חלאה ולגבי גוילה.

(גיטין כ, ב-מודפי הראי"פ)

הראב"ד נוקט בשיטה שונה מעט מדרכם של רבני חננאל וחורב"ס, אך מסקנתו אחת תיא: עבד עברי גופו לא קניין, והחסביר של דברי הרבה הוא: "גופו קניין לא משחרר במחלה".

לאחר שסקרנו את שלושת הדעות בקצרה - נשׂתדל להבין מה מהות הקשר שנוצר בין האדון לעבד, קשר שגורר דין של שחרור בשטר.

קניין העבד לאדון - כלום אך בעצם הכל

نبזוק את שני המניעים לכך שאדם מישראלי מגע למצב של עבדות:

1. גנב שאין לו אמצעים להשיב את הקרן של הגניבה.
2. עני מרוד שאין לו אפילו כסות לבשו.

בלבב, ועל דברים שאין מטלטלים - אין נשבעים, אך ניתן לגלויל עלייחס שבועה. יש לזריק: לא כל דבר שאיןו קרקע הוא בחכרח מטלטלים - ישנו יוצא דופן אחד שאינו מטלטן ונaining קרקע, והוא: עבד עברי. עבד עברי הוא בעל חובות שדומות למטלטן (ירק מעשה ידיו קניין), ואולם טו דבר שאיןו בגדר מטלטן: הוא בעצמו-בגוף חייב למלא את חובו כלפי אדון, כיון שאין בחזקת מטלטן - אין נשבעים עליו.

ומעתה דברי הגمرا פשוטים ונתרירים: הגمرا חיפשה את המקורת הקיצוני ויוצאה הדוף ביותר שעליין מגלגים שבועה, ואכן עבד עברי הוא חפטאים ביוטר להגדירה זו: הוא אינו קרקע

נכחה להבין מדוּעַ העבדות הינה הפטرون האידיאלי לוחלצות ממכבים אלו שאличם יכול להגיע כל אדם, חט וחליל.

1. גנב: מדוּעַ אדם מגיע ל鏟ב שלפ-כל כך, שבו אין חברו חשוב בעיניו, והוא הולך וחומס את ידידו הישראליין אין ספק שמספר גורמים יניעו אדם לצעד אנטישומי זה, אך ביסודות טמונה יהיו תמיד שני יסודות: חומר הבנה של המציאות "ואהבת לרעך כמוך" ו/או מצב כלכלי קשה מנשוא; מוגן, שאין הדברים תלויים זה בזאת: אדם, מושחת מסוג לגבוב אף אם עשיר הוא בкорה, ולעומתו - אדם ירא שמים עלול לגבוב מושם שעוני הUberovo על דעתו. אך אין ספק, שתהינה הסיבות אשר תהיינה - התורה מעוניינת לחדר מעשים שכאלח תנך שימוש בשני כלים משלימים: עשיית צדק וחינוך.

2. עני: התורה רואה צורך לדאוג למעוטי חיקولات. שבעם: אדם מישראל שנעשה עני עד שאפילו כסות. אין לו - ודאי נפשו שלפה ונძאה. אמנים יתכן שיש באפרורונו לעסוק בעבודה מסויימת; אך ודאי שאין זה פתרון מתאים, במצבו של העני חמורוד כל פרוטה שיכנסת לכיסו מיד מוצאת למרכזי הדוחפים; או שכאשיה היא טרף לנישיה, וחענין נשאר שוב במצבו הקודם. כך מתנהלים חייו - המאבק על הרגעים. מה יכולה התורה לחזיע לאדם שכזה כדי לשנות את חייו ולהעניק לו את האפשרות לפתח זר חדש? מהו מטה הקסמים שייחול. את השינוי הנחוץ כל כך לעניין זה? הפטרון לשתי הבעיות - בעית התורה בעין עניית הגבב וחינוכו, ובעית התורה בעין שיקום עני - אחד הוא. התורה יודעת נפשו של אדם: בחדר פתרון קבוע - תצוץ חבעה שוב מלאיה. אין להציג פתרון ארעי ומקומי - יש להציג פתרון קונקרטי עבור שני בני אדם אלו. ובכל זאת - יהא הפטרון אשר יהא - אסור בשום פנים ואופן שתירוטם תישלל במוחך השיקום. חרי בכך ישובו למצב חראון, מצב של שליפות ונחיתות. הפטרון הדרושים יהיה מיסוד על פיתוח נפשו של האדם ושיקומה במסגרת קבועה.

מוסד העבדות העברית עונה על דרישות אלו במדוק. מעמדו של העובד בשנות עבודתו שהוא למעמדו של כל יהודי אחר. השווא מודגשת של מעמדו של העובד למעמדו של אדון. אנו מוצאים בהלכות מיהדותן של העבדות:

כל عبد עברו או אמה עברית - תיב האדון להשותן לו במאכל ובמשקה, בכשות ובמדור, שנאמר: 'כי טוב לו עמק' - שלא תהיה אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבנן, אתה דר בכרכך והוא דר בכפר, או אתה דר בכפר והוא יושב בכרכך, שנאמר: 'ויצא מעמק'. מכאן אמרה: כל חקינה عبد עברית לעצמו - קונה אדון לעצמו.

(רמב"ם עבדים א, ט)

כלומר: העבד חייב להרגיש כי יהודי הוא הכל היהודים. מצבו היה קשה ביותר - כלכלית ורוחנית אך הדאגה לשלומו היא צויה מן התורה. בכל דבר שהוא לא אדונו. בכל דבר חופשי הוא לעשות כרצונו. במקומות העבודה החדש שהומצא עבורו לא חסר לו כלום. חיותו המלאה החשובה לו לחולstein.

הדברים שהצנו נכוונים כמובןם, למעט פרט אחד קטן: העבד אינו רשאי לקבוע את מסגרת החיים שלו. אמנם במסגרת החיים שהוכנעה לו לא חסר לו כלום, אך לא הוא בוחר בכל רגע ורגע כיצד יתנהלו חיים; תירוט זו ניטלה ממנו בחמכוו לעבד, ואין הוא יכול לשנות את עובdotתו עבד. את חיותו להחליט על אורה חייו מכר העבד לאדונו.

נראה, שהיה זה רצון התורה. התורה הבינה שהיא תייבת לאפשר קיום מסוים עבודה קבועה שבו יהיה העני המרוד. במוסד שכזה יוכל העבד כיצד לנוהל חיים נורמליים ללא דאגות. פרנסת' מעיקות, והוא לא צריך לחשב על מהחר. הוא ורגע יותר כאשר הוא יודע שהוא "מטודרים" לתקופת זמן ארוכה. אין ספק שבתום תקופת עבודתו - ידע. היטב כיצד לנוהל את חייו באופן שלא יגיע למצבו הקודם, העוגום.

בכך עשתה התורה צדק עם העני שמכר עצמו לעבדות, וצדק נעשה גם עם האדם שהעבד, שמכרוו בית דין, נגב ממנו - במקרה ממכר העבד השיבו לו אתUrך הגניבת. נותר כעת לבדוק: כיצד מוחן מוסד העבדות את הגנב שמכרוו בית דין ומלמד אותו פרק ביחסו אנוש תקיןיס?

המפתח לתשובה טמון בארכעות החבדלים שבין מוסד העבדות מסווג מוכר עצמו לבין מוסד העבדות מסווג מכרוו בית דין. נפרט החבדלים אלו וננסה להסביר את העקרון העומד מאחוריהם:

המוכר עצמו - נמכר לשש ויתר על שש, מכרוו בית דין - אין נמכר אלא לשש.

המוכר עצמו - אין נרכע, מכרוו בית דין - נרכע.

המוכר עצמו - אין מעניקים לו, מכרוו בית דין - מעניקים לו.

המוכר עצמו - אין הרבה מוסר לו שפחה כנענית, מכרוו בית דין - הרבה מוסר לו שפחה כנענית.

(קידושין יד, ב)

א. אין נמכר אלא לשש: לא רצונו של הגנב הוא שהbayeo למצוות של עבדות, אלא דוקא חוסר ההכרה בזכויותיו של חברו. לפיכך לא הוא ינהל את חייו ולא הוא יקבע את דרכו, כי אם בית דין, משך תקופת עבודתו גם הוא יקבע על פי בית הדין ואינו נתן לבחירתו. תקופת זו תהיה תמיד שש שנים, לא פחות ולא יותר. לעומת זאת העני המרוד יכול לקבוע את משך תקופת עבודתו ליותר משש שנים, כיון

שהכניתה לחיי העבדות מתפקדת אצל רק כתיקון מצבו מרצונו החופשי (אם יכול למכור עצמו לפחות שנים, ישנה מחלוקת בין מפרשי התלמוד, ואכם"ל).

ב. נרצע: בתנאים מסוימים יכול העבד הגנב להאריך את תקופת עבדותו, אך גם זו תהיה בסימן חזרת עוננו הראשונית:

ויש לכם לשאול: והרי רציעה זו היא צריכה לעשות מיד בתחום ש כשגנב ועבר על 'לא תנוב'!

וחתשבה: לפי שאין ראוי להעניש בשני עונשים כאחד. ובתחילה די לו בזיוון זה שבגבל גניבתו נמכר לעבד על ידי בית דין. ובסוף שש שנים - נTCPFER עוננו והוא יצא לחירות, שבודאי אם הוא נכהה בזה - שוב לא ישלח ידו לגנוב רכוש שאינו שלו. אבל עכשו, שנוח לו בזוז, ואין עוגש בשביבו זה שמכרוחו בעבד, והראיה - שוגם עכשו אין רוצח לצתת חופשי - אם כן מוכחה שלא עשה תשובה על העוון שעשה שעבר על 'לא תנוב', לכן הוא נרצע ועובד עד חיובל... וטעמו של דבר: אמר רבי יוחנן בן זכאי: כיון ששמעה אזנו בהר טיני ביום מתן תורה: 'לא תנוב' והוא הלך וגנב - לכן רואיה להרצע.

(ילקוט מעם לועז שמות כא, ו)

ג. רבו מוסר לו שפהה כנענית: בזכות זאת הניתנת לאדונו של העבד - טעם העבד שוב את טעמה של הכפייה. אל התהום האינטימי ביוטר בחיוו של האדם - פורצת התורה ומטילה עליו לבוא על שפהה כנענית. בצד זה מכניות התורה להכרתו של העבד את מלאה משמעותה של החדרה. לרשות הפרט ואת אי חנויות שנגרמת לאדם מהדרה שכזו. כל ייחיה לעבד לעכל ולבחין את צערו של ידיו היישראלי שרכשו גניב ממנו לאחר שפרטיוו האישית נלקחה ממנו.

את חמשת חזיה יבין רק אדם שהוחקה משפהה ואת האושר הנטב לו מבניין העולם. רק אדם שיש לו אישת ובניים ירגיש שסידירת השפהה לו חינה חטרת משמעות עבורה (שהרי בניה לא יהיה שלו) ואין לו רצון בקשר לכך. אדם שambil את משמעות הבניין - יקש בעינוי דין זה ויצטר על חוסר ההתחשבות באירועו לבוא על השפהה כנענית: זכות האדון לכופו לבוא על שפהה כנענית אינה מתחשבת בחוסר רצונו של העבד ומלהמת אותו את הלקח הנדרש: פגיעה בזכויות אחר אינה נעימה לאף אחד.

ד. הענקה: לחבדיל מדין הנרצע ומדין מסירת השפהה כנענית, דין החענקה הוא חובה ויתקיים בכל מקרה של אדם שמכרוחו בית דין. כיון שדין זה חינו מחייב - אנו מניחים שבו תלוי הגורם המתקנן בכל החשובות הנעהה ביוטר. ואכן - זהו מחותמת של החענקה:

וכי תשלחנו חPsi מעמך לא תשלחו ריקם. העניק תעניק לו מצאנך ומגרנק
ומיקבך, אשר ברוך הוא אלוקיך ותתן לו.

וזכרת כי עבד היות הארץ מצרים, ויפדך ה' אלוקיך, על כן אנו כי מצוך את
הדבר חזח היום...
לא יקשה בעיניך בשלוחך אותו חופשי עמוק, כי משנה שכיר שכיר עבזך ש
שנים...
(...דברים טו, יד-טז; יח)

שני ערכיים חשובים אלה לימד העבד בהשתחררו - שלא להיות כפוי טובח,
ולגמר טוב למיטיבו. האדון מעניק לו מתנת פרידה בצאתו. לחיו המחדשים משתי
סיבות: כיון שגם אותו הוציאו מבית עבדים וכיון שהעבד עמל עבורו תקופה
ארוכה. ויש לנו לתמוה, הרי העבד היה מחייב לעובוד עבורה אדון, ומದוע יש להכיר
לו תודה על כך וחותובה היא; גם על מעשיהם שנעשים מושותר הדין, יש לחזור
ולחכיר טובתה. הכרת הטוב מנותקת היא מחשבונות של חובות וזכויות, והיא נובעת
מעצם. המעשה ללא קשר לתוכאה. אין זה משנה אם הטובה שעשו עבורו היתה
מחניבת מצד הדין: כיון שהחטיבו עmedi עלי להודות על כך.

הפגנת אנושיות ומוסריות נפלאה כל כך מתבצעת בהענקה. העבד זוכר שהוא
חייב כדי להשיב את הגזילה אשר גזל בגל העול שארם - וזה הוא זוכח למתת
חסד תורה, שעיקרה: חכמת הטוב. מסר זה ילווה את העבד מעתה ואילך, בשומו
אל מעמדו הקודם, החופשי.

קניין האדון בעבד - חובות ביצוע העבודה על ידי העבד עצמו

עתה נוכל לחזור ולסכם לפי שיטת רבנן חננאל, הראב"ד וחרמבי"ם מה קני
לאדון אם גופו העבד לא קני.

את הקשר שנוצר בין העבד לאדון מסביר בנסיבות נפלא **בעל משפט שמואל**:
כאשר אדם שוכר פועל לbijouterיע בעבודה מסוימת, רצונו הוא ביצוע העבודה. אין
זה משנה עבורו אם יעשה הפועל עצמו את המוטל עליו או שיישכור אדם אחר
לעשות זאת, העיקר הוא שהעבדה תבוצע. חובות ביצוע העבודה מוטלת על ממו
של הפועל, שחייב אםazar בו הפועל. מהתחביבותו כלפי האדון, יכול-המעמיד
לשכור פועלים בטכום המקביל לשכר הפועל הראשון, יוכל לגבות זאת מנכתי
אותו פועל (רמב"ם שכירות ט, ד).

לא כך אצל העבד: חובות ביצוע העבודה מוטלת על העבד, ושיעבוד האדון חל
על גופו, שהרי גופו אחראי וערב לביצוע העבודה. אין לאדון קניין בגוףו של העבד,

8. תשובה זו ניתנה כסביר לשיטת הראב"ד בלבד בספר **"משפט שמואל"**, כיון שתוא סביר שיטת
חרמבי"ם בנושא שונה מזו שחתנו. לפי דרכינו - יכולת תשובה זו לחטאיס. גם לשיטות של
חרמבי"ם ורבנן חננאל.

אך גוףו של העובד חייב לספק את מעשה הידיים חקנום לאדון, ולא אדם אחר. שעבוד זה שחל על העובד איינו בגדיר חוב או חלאה, ולכן מחלוקת אינה מטפיקה לשחרורו. כדי לבטל את שעבודו של העובד לאדון, יש להשתמש בשטר.

סיכום

"העובדות העברית" חינה מצב משפטי יוצא דופן, שבו מעורבים החירות המשפטית, ומאידך גיסא, השעבוד לאדם אחר: כדי להסביר מדוע יש צורך בשטר כדי לשחרר עובד עברי ממצבו ואין די במחילה נhalbו פרשני התלמוד בכל הדורות: במאמר זה השתדלנו לטכם את עיקרי השיטות כדי להאריך את מעמדו של העובד העברי לאור הדברים. אין ספק שגרעין אמרת מצוי בכל אחת מהשיטות השונות נשבעים פנים לתורה - וחוקרא יכול לבחר ולאמץ לעצמו את החשבר הנראה לו ביותר.

כל שיטה טרחה למקד את המיחוד שעבד העברי, וחנה סיכום הדברים:

מוצע אין העובד משוחרר במחילה בלבד	כיצד מתבטאת חקנוי בעבד?	חאם עבד עברי. גוףו קניין	
במו שאישח משתחורת בגט בלבד כך גם העובד, כיון שאין קניין אסור נפקע אלא בשטר.	העובד מוותר בשפהה כנענייה.	כו	הרמב"ן, חריטב"א והרשב"א
הסיבה לכך אינה ברורה. חזיו עצמו נלמד ישירות מהבריתא, שגם היא לא הזכירה מוקור או טעם לכך.	חמליח 'קניין' אינה אלא ביטוי מטאפורי ואין לה משמעות חלכנית.	לא	תוספות
מחילה אינה מועילה למלה שייש עליו משכון.	נו"ף העובד הוא כמשכון על חותמת בעודתו לאדון.	כו	בעל העיטור
גוף העובד. קניין ממש ואין שחרור מקניין. אלא על ידי קניין אחר (שטר).	גוף העובד קניין למעשה ידייו כמו דקל לפירותיו.	כו	חמאירי
העובד משועבד בגופו לעבדות, ואין זה עניין מומו גרידא שניתן למחילה.	העובד חייב לעבוד בגופו מש, וכן לא יוכל לחזור בו מחסכם חעבדות.	לא	רבנו חננאל, הרמב"ם והראב"ר